

РЕДАКТИРОВАНИЕ. ПОДГОТОВКА РУКОПИСИ ДЛЯ ПУБЛИКАЦИИ

УДК 821.161.3.032:655.254.22

Аскерка В. В., аспирант; Пятровічавя Л. І., дацэнт

ВАРЫЯНТНАСЦЬ ПЕРАКЛАДУ ТВОРАЎ БЕЛАРУСКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ НА РУСКУЮ МОВУ

The purposes of our article is to pay attention to the questions of correct translating of Belarusian texts to Russian. In clause the mistakes admitted by the interpreters while translating on Russian of products of the Belarusian writers are analyzed. The reasons of such mistakes are proved. Vasil Bykau's creativity is an object of our analysis. We also investigates such question as author's creative wishing. And very important to say, that the article includes some principles of correct translating. In the resume we say about necessity of retranslating some Vasil Bykau's texts.

Уводзіны. Тэксталагія — гэта галіна філалогіі, якая вывучае гісторыю тэкстаў твораў пісьменства, літаратуры і фальклору для далейшага даследавання і публікацыі. Асабліваець тэксталагіі ў тым, што, увесь час удасканалюючы тэарэтычны апарат, яна застаецца практычнай справай (у кнігавыдавецтве) і кожная новая сфера прымянення вызначае выкарыстанне назапашаных навыкаў і прыёмаў у залежнасці ад задач і патрэбаў выдання твораў таго ці іншага аўтара. Яе галоўная задача — устанаўленне і крытычнае прачытанне тэксту на падставе вывучэння крыніц (рукапісаў, друкаваных выданняў), класіфікацыі і інтэрпрэтацыі перапрацовак тэксту, выяўлення скажэнняў, зробленых пабочнымі асобамі. Выданні твораў могуць розніцца чытацкім прызначэннем, уводнымі артыкуламі, заўвагамі, наяўнасцю варыянтаў і рэдакцый, але тэкст твору, як ён устаноўлены, павінен быць толькі адзін.

У сучаснай дзейнасці большасці кніжных выдавецтваў метады тэксталагіі мала выкарыстоўваюцца. Нават сур'ёзныя дзяржаўныя ўстановы Беларусі (за выключэннем Акадэміі навук) не адсочваюць дасягненні ў галіне выпрацоўкі больш дакладных, аўтарытэтных тэкстаў класікі. Напрыклад, адно з найбуйнейшых дзяржаўных выдавецтваў Беларусі — «Мастацкая літаратура» — пад час падрыхтоўкі кнігі выбраных твораў Л. Геніюш (1910–1983) «Гасціна», што ўбачыла свет у 2000 г., карысталася тэкстамі, надрукаванымі яшчэ за савецкім часам, хоць агульнавядома, што творы гэтай паэты праходзілі жорсткую цэнзуру.

Гэта сведчыць пра агульны ўзровень культуры выдавецкай дзейнасці і абядняе літаратурную спадчыну нацыі.

Асноўная частка. Адною з ключавых катэгорый тэксталагіі з'яўляецца *аўтарская творчая воля*. У працэсе падрыхтоўкі да выдання рукапіс праходзіць шэраг неабходных працэдур. З аднаго боку, удасканалююцца і прыводзяцца

да прымальных для друку яго змест і форма (набор, рэдактура, карэктурка, вёрстка). А з другога — тэкст скажаецца, нярэдка набывае новых памылак, а галоўнае — перастае выражаць дакладна волю аўтара. У той час, як дакладнасць тэксту — адзін з найбольш важных пунктаў для чытача. Задача тэксталагіі — пазбавіць тэкст скажэнняў і прэзентаваць яго ў выглядзе, максімальна бліжэй да аўтарскай задумкі.

Воля аўтара павінна ўлічвацца не толькі ў перавыданнях твораў, але і ў перакладах. Натуральна, мастацкі пераклад адрозніваецца ад іншых відаў перакладу (грамадска-палітычнага, навуковага, тэхнічнага, ваеннага) сваёй творчай сутнасцю. Перакладны мастацкі твор — і не даслоўная копія арыгінала, і не цалкам новы твор, а «нешта трэцяе». Аднак каб мастацкі пераклад быў аўтарытэтным, правільна даносіў да чытача думку аўтара, максімальна захоўваў аўтарскі стыль, ён павінен быць *дакладным*. Дакладны пераклад захоўвае ідэйна-вобразную структуру, асноўныя стылёвыя рысы і нацыянальныя адметнасці арыгінала.

Але «дакладны» не значыць «даслоўны». Неабходна, каб «унутранае жыццё перакладзенага выказвання адпавядала ўнутранаму жыццю арыгінальнага» (В. Бялінскі). Часам гэта патрабуе пэўнай перапрацоўкі тэксту, адхілення ад строгай сэнсавай дакладнасці дзеля дасягнення вобразнай выразнасці, праўдзівасці выказвання. Але кожнае адступленне ад аўтарскага тэксту павінна быць сур'ёзна абгрунтавана.

Пераклад з беларускай мовы на блізкую да яе рускую і наадварот — складаная задача. Навукоўцы не раз адзначалі, што перакладаць з бліжэйшых моў далёка не проста. Яркі ўзор — выданы ў 2006 г. пераклад з У. Караткевіча «Хрыстос прыземліўся ў Гродно» (выдавецтва «Амфора», Санкт-Пецярбург). Уяўная прастата і зразумеласць беларускай мовы прывялі самаўпэўненага перакладчыка (які, відавочна, недасканалы валодаў мовай арыгінала) да шэрагу смешных і

глупых памылак. Напрыклад, «паюк» (асабісты страж магната, служка, салдат прыдворнай гвардыі) пераўтварыўся ў «паука»; «пожаг» (вертел) у «топор»; «Карычныя астравы» (Коричные острова) — у «Коричневые».

Асабліва актуальнай праблема перакладу на рускую мову стала для В. Быкава.

Васіль Уладзіміравіч Быкаў (1924–2003) — не толькі выбітны пісьменнік савецкай эпохі, але і вядомы ў Еўропе экзістэнцыяліст. Яго творы перакладзены больш як на 50 моваў свету, па іх зняты шэраг фільмаў, пастаўлены спектаклі. Васіль Быкаў некалькі год запар намінаваўся на Нобелеўскую прэмію. Агульны наклад яго кніг перавышае тры мільёны.

Творы Васіля Быкава і сёння актыўна выдаюцца на розных мовах, у першую чаргу — на рускай і ўкраінскай. Толькі за апошнія пяць год тройчы перавыдавалася кніга «Мёртвым не больно» В. Быкава ў серыі «Русская классика XX века» выдавецтва «Эксмо» (2004, 2005, 2007), вышлі два тамы у серыі «Великая Отечественная» («Терра – Книжный клуб») і яшчэ больш за 10 асобных выданняў. Час ад часу пераклады з твораў В. Быкава друкуе часопіс «Дружба народов». Зараз у РФ рыхтуецца шматтомны збор твораў В. Быкава на рускай мове.

Большая частка твораў В. Быкава на рускую мову перакладаліся. Найбольш сур’ёзныя пераклады былі зроблены М. Гарбачовым («Эстафета», «Франтавая старонка», «Трэцяя ракета», «Адна ноч», «Альпійская балада», «Мёртвым не баліць»), Г. Куранёвай («Абеліск»), В. Тарасам («Аблава», «Доўгая дарога дадому») і іншымі. Амаль ўсе пераклады былі створаны для савецкіх часопісаў «Дружба народов» і «Новый мир», дзе і апублікаваныя ўпершыню.

Аднак аўтарская творчая воля пісьменніка ў перакладах выконвалася не заўжды.

Звернемся да перакладу на рускую мову апавяду «Бедныя людзі», зробленага У. Жыжэнкам [1]. У аўтара сказана: «Ужо яны тры разы паручкаліся, і гаспадар разы тры памыкаўся расчыніць дзверы, а госьць усё ня мог скончыць думку, а як сканчаў, тут жа за яе чаплялася наступная...» У перакладзе: «Они уже раза три обменялись рукопожатиями, и хозяин раза три собирался отворить дверь, а гость все не мог закончить мысль, *вернее, заканчивал*, но за нее тут же цеплялась другая». А павінна быць «Уже они трижды попрощались, и хозяин трижды порывался открыть дверь, а гость все не мог закончить мысль, *а как только заканчивал*, за нее тут же цеплялась следующая...» Перакладчык не змог перадаць той момант, у які госьць «заканчивал» думку і герой адчуваў палёгку, што вось цяпер ён сыдзе, але ж не. У яго размова мае роўны характар. У арыгінале: «*Усё ж падобна было, што Краснянскі гаварыў шчыра...*» (герой сумняецца, разважае). А ў перак-

ладчыка: «*Да-да, Краснянский говорил от души...*» (упэўненасць). «*Большая зала*» (ступень параўнання) В. Быкава пераўтварылася ў «*большой зал*». Такія недакладнасці нельга растлумачыць асаблівасцямі мастацкага перакладу. Яны парушаюць аўтарскую волю пісьменніка і даносяць да чытача непаўнавартасны, скажоны тэкст.

Перакладаючы В. Быкава, мала ведаць беларускую мову ў яе літаратурным варыянце. Вельмі важна яшчэ і ўлічваць асаблівасці гаворкі тых мясцінаў, адкуль паходзіць пісьменнік. В. Быкаў нарадзіўся ў вёсцы Бычкі Ушацкага раёна Віцебскай вобласці. Гэты рэгіён Беларусі прэзентаваны полацкай групоўкай гаворак. Таму цалкам магчыма, што слова В. Быкава будзе няправільна зразумета нават суайчыннікам з іншага рэгіёну. В. Быкаў, напрыклад, быў незадаволены руска-беларускім слоўнікам, падрыхтаваным з удзелам і пад рэдакцыяй К. Крапівы, які нарадзіўся зусім у іншым рэгіёне — у вёсцы Нізок Уздзенскага раёна Мінскай вобласці (мінская група гаворак), і, працуючы з ім, заўважаў: «...Мая беларуская натура працівілася моўнаму гвалту. Успаміналіся маміны словы і выразы, якія былі іншыя, нават іншай прыроды...» [2, с. 204].

Яркія прыклады памылак, выкліканых недасканалым веданнем беларускай мовы, можна знайсці ў перакладзе ўрыўкаў «Доўгай дарогі дадому», апублікаваных у часопісе «Дружба народаў» [3]. Н. М. Ігрунова, якая з’яўляецца загадчыцай аддзела крытыкі гэтага часопіса (з 1980) і спецыялізуецца на перакладзе прозы з беларускай мовы (В. Карамзаў, Л. Геніюш і інш.), нарадзілася ў г. Новы Аскол Белгарадскай вобласці, скончыла МДУ. Абсалютна натуральна, што некаторыя словы беларускай мовы яна разумее недакладна. Напрыклад, быкаўскае «з гэтай краінай» («с этой страной») перакладзена як «с этим краем». У В. Быкава — «*старажытны Глухаў*», а ў перакладзе — «*старинный*» (хоць горад правільнай назваць «*древним*» — «возникшим в отдаленное время», а не «*старинным*» — «сохранившимся с отдаленных времен»). Але ў цэлым пераклад даволі дакладны, строгі, хоць яму і бракуе лёгкасці, творчага падыходу.

Цікава параўнаць пераклад Н. Ігруновай з рускім варыянтам твору беларускага пісьменніка В. Тараса [4]. Перакладзі «Доўгую дарогу дадому» яго папрасіў сам В. Быкаў менш чым за месяц да сваёй смерці, напісаўшы на тытуле кнігі «...Валянціну Тарасу гэты рабочы экзэмпляр, які ён ператворыць у іншы выгляд» [4, с. 441]. І В. Тарас сапраўды перастварыў кнігу на рускай мове, дзе пастараўся ўнікнуць стылістычных і граматычных недахопаў рукапісу, зважаючы на тое, што аўтар пад час напісання кнігі быў хворым і не дужа дбаў пра пісьменнасць, спяшаючыся занатаваць галоўнае.

Пераклад В. Тараса не такі падрабязны, як тэкст Н. Ігруновай. Аднак ён больш творчы, прычым перакладчыку ўдалося перадаць не сэнс сказаў, але і ў пэўнай меры — індывідуальны кантэкст, эмацыйны складнік творчасці В. Быкава.

У кнізе «Доўгая дарога дадому» пісьменнік сцвярджае: «...Каб добра перакласці на рускую, трэба, каб яна была першаю мовай», — і спасылаецца на І. Буніна, які катэгарычна заяўляў, што «дзвюх моваў ведаць немагчыма» [2, с. 217]. Хоць мы бачым, што і тыя, для каго руская мова — першая, не пазбягаюць памылак. Аднак спынімся на перакладзе В. Нікіфаровічам, пісьменнікам і крытыкам паходжаннем з Беларусі, апавядання «Жоўты пясочак» [5]. Апавяданне было створана ў 1995 г. У В. Быкава ў тэксце напісана: «Пачалі штурхаць, каб хутчэй залезалі ў яе цёмнае нутро, а ў яго якраз развязаўся *аборына* на лапці, і ён, сагнуўшыся, узяўся яе завязваць». У перакладчыка — «...у него как раз развязались *оборки* на лапте». У беларускай мове словамі *абора*, *аборына* называюць тонкія вяровачкі ў лапцях, якімі абмотваюцца анучы. А *оборка* ў рускай — гэта «полоса материи, пришитая складками или сборками на платье, переднике и т. п.». Як сведчыць «Энциклопедия старинной одежды», «*на Руси завязки, продетые в боковые ушки лаптей*», называлі аборами («*оборами*»).

Рэдактар-тэкстолаг павінен крытычна ставіцца і да аўтарызаваных пісьменнікам перакладаў. У 1961 г. часопіс «Дружба народов» надрукаваў аповець В. Быкава «Трэцяя ракета» на рускай мове ў перакладзе М. Гарбачова. Пераклад быў аўтарызаваны пісьменнікам. Пазней рэцэнзія Р. Бакланова ў «Литературной газете» прымусіла В. Быкава перагледзець стаўленне да рускамоўнага варыянту твору [2, с. 216]. І сапраўды. У аўтара «*день стоиць ветраный*» («день стоит ветренный»), а ў перакладчыка «*утихает ветер*». В. Быкаў піша: «*На беражку акона матляецца ляскоча аб высахлы ком чарназёму нейкая былінка...*» («На краю окопа бьется о высохший ком чернозема какая-то былинка...») У перакладзе: «*Одинокая былинка на краю бруствера, что с утра беспокойно билась о высохший ком чернозема, обессиленно свисает в окоп*». Такім чынам, рыхтуючы да друку творы В. Быкава, нельга фармальна падыходзіць да выбару асноўнага тэксту. Неабходна правесці тую ж работу, як і ў выпадку, калі б тэкст быў не аўтарызаваны.

З 1968 г. В. Быкаў з прапановы А. Т. Твардоўскага, які ў той час быў галоўным рэдактарам часопіса «Новый мир», пачаў перакладаць свае тэксты самастойна, адно з дапамогай рэдактара. Так былі пераствораны па-руску «Круглянскі мост» (1968), «Сотнікаў» (1970), «Дажыць да світання» (1972) і інш. «...Хлеб той апынуўся надзвычай цяжкі... няраз спрабаваў яго кінуць, — прызнаецца пісьменнік. — Але зноў браўся, бо інакш не выпадала» [2, с. 266].

Натуральна, пераклад, над якім працаваў сам аўтар з дапамогай рэдактара, — вельмі аўтарытэтная крыніца тэксту. Аднак калі прааналізаваць аўтапераклады В. Быкава, можна заўважыць, што тэксты на рускай мове больш строгія, сухія. Напрыклад, у апевеце «Труба» фраза «ён іх доўга ў памяці не трымаў» перакладзена як «он их помнил не долго» (актыўны пачатак — «держатъ в памяти» — заменены пасіўным «помнить»). Не пазбаўленыя яны, на жаль, і пэўных памылак. Прыкладам, сваю фразу «дык ці вінаваты ў тым Валера?» (там жа) аўтар перакладае як «так в том ли вина Валеры?». У першым выпадку вінаваты нехта іншы, што адпавядае зместу твору, а ў другім — Валера вінаваты ў нечым іншым.

Перакладчыкі даўно прыйшлі да высновы, што калі аўтар ведае мову перакладу, яму цяжэй адступіць ад свайго тэксту (тым больш калі мовы блізкія), ён часта патрабуе літаральна даслоўнага пераказу [6, с. 215]. Але добры перакладчык звычайна не баіцца адступіць ад арыгіналу, паколькі, як лічыць В. Левік, «все эти отступления будут дополнять или развивать сказанное автором, или показывать то же самое с новой, неожиданной стороны» [6, с. 218]. Таму тыя з твораў В. Быкава, што маюць аўтапераклад, таксама чакаюць сваіх перакладчыкаў — каб быць прачытанымі па-новаму, жывой рускай гаворкай. Тым больш важна, каб сваіх перакладчыкаў знайшлі тэксты, яшчэ не ўвасобленыя на рускай мове — а гэта перш за ўсё творы апошніх гадоў: кнігі «Пахаджане», «Парадоксы жыцця», «Сцяна» і інш.

Заклучэнне. Усё гэта дазваляе зрабіць выснову, што новае выданне твораў В. Быкава на рускай мове павінна пачынацца з перагляду прынцыпаў перакладу і публікацыі яго спадчыны на досведзе папярэднікаў (перакладчыкаў, рэдактараў-тэкстолагаў, выдаўцоў).

Літаратура

1. Быков, В. Бедные люди / В. Быков; пер. с бел. Вл. Жиженко // Дружба народов. — 1998. — № 8. — С. 62–72.
2. Быкаў, В. Доўгая дарога дадому / В. Быкаў. — Мінск: Кніга, 2004. — 544 с.
3. Быков, В. Долгая дорога домой: отрывки из книги / В. Быков; пер. с бел. Н. Игруновой // Дружба народов. — 2003. — № 8. — С. 3–10.
4. Быков, В. Долгая дорога домой: книга воспоминаний / В. Быков; пер. с бел. и послесл. В. Тараса. — М.: АСТ; Минск: Харвест, 2005. — 448 с. — (Воспоминания. Мемуары).
5. Быков, В. Желтый песочек / В. Быков; пер. с бел. В. Никифорович. — Вестник. — Канада, 1998. — № 25, 26; 1999. — № 1.
6. Творчество — трудное, ответственное, необходимое // Иностранная литература. — 1979. — № 4. — С. 211–221.

Поступила 30.12.2008.